

PONAVLJANJE I PROŠIRIVANJE ZNANJA NA POČETKU GODINE

Ponovimo vrste riječi

Imenice

Pročitajte pjesmicu *Jesenski dani* Stanislava Femenića.

Zviždukom vjetar
budi
dane,
magleni veo
omata grane.

Oblaci nebo
sivilom
skrivaju,
kiše krovove
kuća
umivaju.

Zadnji se listovi
na granama
zlate,
na pustom brežuljku
mrazovac
cvate.

Prisjetite se

Riječ je skup glasova koji ima neko značenje.

Razmislite

Što je zajedničko riječima *Stanislav, dani, zvižduk, vjetar, veo, grane, oblaci, nebo, sivilo, kiše, krovovi, listovi, brežuljak, mrazovac*?

Da, sve one imenuju nešto: Stanislav imenuje živo biće, dani imenuju dio vremena, vjetar i kiša imenuju prirodne pojave, grana, listovi i brežuljak imenuju pojave u prirodi, mrazovac imenuje biljku, zvižduk imenuje zvuk. Riječi koje imenuju bića, stvari ili pojave i odgovaraju na pitanje **tko? što?** nazivamo **imenicama**.

Razlikujemo **opće** (kiša, vjetar, grana) i **vlastite imenice** (Stanislav, Femenić, Pečuh, Meček) koje pišemo velikim početnim slovom.

Imenice razlikujemo i po tome znače li muško ili žensko, tj. po rodovima. Razlikujemo tri roda u imenicama: **muški rod** (dani, vjetar, veo), **ženski rod** (kiša, kuća, grana) i **srednji rod** (nebo, sivilo).

Odgovorite! Što je razlika između imenicama u ovim skupinama?

a) vjetar, veo, nebo, sivilo

b) dani, grane, krovovi, listovi

Imenice pod točkom a) označuju jednu stvar ili pojavu, a imenice pod točkom b) imenuju više bića ili stvari. Dakle imenice mogu biti **u jednini** ili **množini**.

Razmislite

Je li imenica *lišće* u jednini ili u množini?

Skup istovrsnih bića ili predmeta koji se uzimaju kao cjelina izražava **zbirna imenica**.

Pridjevi

Pročitajte učenički uradak *Rujansko svitanje* i **razmislite** na koja pitanja odgovaraju istaknute riječi ispred imenica!

Rano jutro je. Ptice su me probudile **veselim** cvrkutanjem. Dižem se i privlači me miris voćaka u parku.

Radosna sam. Na granama su **bakreni, crvenkasti** i **žutosmeđi** listovi. **Blistavo** sunce udara mi u prozor i obasjava me svojim zrakama, a **vesele** ptice skakuću po granama. **Polagani** vjetrovi puše. Osjećam se tako **svježom**. Krećem u školu i pozdravljam sunce, a čini mi se kao da mi ono odvrća pozdrav. Izlazim iz kuće i gledam **šareno** drveće u **školskom** parku. Ima tako **divne** boje. Svaka je **lijepa** na svoj način, ali **najljepša** mi je **bakrenocrvena** trešnja. Voljela bih da mi je svako jutro kao **rujansko** jutro.

(učenički rad)

rano jutro (kakvo?)
veselo cvrkutanje (kakvo?)
radosna učenica (kakva?)
bakreni, crvenkasti, žutosmeđi listovi (kakvi?)
blistavo sunce (kakvo?)
polagani vjetrovi (kakav?)
školski park (kakav?)
šareno drveće (kakvo?)

Prisjetite se

Kako se nazivaju riječi koje stoje uz imenicu i odgovaraju na pitanje **kakav? kakva? kakvo?**

Riječi koje stoje uz imenice i izriču različita svojstva nazivaju se **pridjevi**. Imaju oblike za sva tri roda jednine i množine (*jesenski* mjesec, *jesenska* boja, *jesensko* jutro, *jesenski* mjeseci, *jesenske* boje, *jesenska* jutra).

Razmislite

U koju skupinu pridjeva idu pridjevi *žut, bujan, bijela, plavi?*

Pridjevi se prema svome značenju dijele na **opisne** (oni koji znače neku osobinu, svojstvo) i na **posvojne** (koji znače pripadnost, vlasništvo). Posvojni pridjevi nastaju od imenica pomoću nastavaka **-ov, -ev, -in, -ski, -ji, -ni**.

Prisjetite se

Kada tvorimo posvojni pridjev s nastavkom **-ov, -ev**, a kada sa **-in**?
Naprimjer:

Marko – *Markov*
rujan – *rujanski*
Baja – *bajski*

Jakšić – *Jakšićev*
ptica – *ptičji*
Mohač – *mohački*

Ana – *Anin*
rad – *radni*
Pečuh – *pečuški*

Zapamtite

Posvojne pridjeve nastale od vlastitih imenica pomoću nastavaka **-ov, -ev, -in** pišemo **velikim** početnim slovom, a one nastale pomoću nastavaka **-ski, -ji, -ni** pišemo **malim** početnim slovom!

Zamjenice

U pjesmici *Ja* Stanislava Femenića obratite pozornost na istaknute riječi.

*Prvo i prvo
neka se
zna
da ja nisam
samo
ja,
nego da mogu
biti
i ti
i on.
Mogu da budem
i mi,
i vi,
i oni.
I što sad?!
Što sam*

*i tko sam
to ja,
kada sam
čas ja,
čas ti,
čas on?

Malo čudno,
zar ne?
Ali tako vam
je to.
Baš tako.
Ako nije
tako,
sa ovog se*

*mjesta
ne pomako!

A evo kako:
Ja sam za
sebe
ja,
za tebe sam već
ti,
a za njega
on.
Kada sam s vama,
i ja
i svi mi smo
mi ...*

Pokušajte riječi *ja, ti, mi, svi, ovo* zamijeniti nekim drugim riječima!

ja – Ana, Marija, Ivo
ti – Zoran, Mirko, Stipe
mi – učenici, đaci, ljudi
svi – učenici, profesori, roditelji
ovo mjesto – lijepo mjesto, malo mjesto, naše mjesto

Prisjetite se

Riječi koje zamjenjuju neke druge riječi zovu se **zamjenice**. Zamjenice koje zamjenjuju osobe ili lica (*ja, ti, on ...*) nazivaju se **osobne** ili **lične zamjenice**, a zamjenice koje zamjenjuju posvojne pridjeve i označuju pripadnost (*moj, tvoj, njegov ...*) zovu se **posvojne zamjenice**.

Brojevi

Prisjetite se

Što označuju istaknute riječi u ovoj pjesmi Stanislava Femenića?

*Pozvao sam
k sebi osam,
ali osam
ne zna tko sam!*

*Dozvao sam
zatim sedam.
Sedam reče:
– Ništa ne dam!*

*Tražio sam
šest i pet,
pretražio
čitav svijet –
sakrio ga
suncokret!*

Riječi *pet, šest, sedam, osam* označuju koliko je čega. Takve se riječi nazivaju **brojevi**.

Razmislite

Koja je razlika između brojeva u ovim rečenicama: *Došlo je osam djevojaka na izlet. Rođen sam na osmi dan veljače.*

Brojevi koji kazuju točnu količinu nečega nazivaju se **glavni brojevi**, a brojevi koji kazuju poredak nečega zovu se **redni brojevi**.

Glagoli

Rujan

Rujan **ruji** u bukvi i hrastu,
Rujan **motri** kako gljive **rastu**.

Rujan **veli**: **Zrijte**, vinogradi!
Pa se grožđem zadovoljno **sladi**.

Voćnjacima veselo **tumara**
I jabuke rumenilom **šara**.

Rujan djecu za ručice **prima**
I u školu on **odlazi** s njima.

Rujan brižno ptice na jug **prati**,
Svakoj **šapne** nek' se opet **vrati**.

(Anđelka Martić)

Riječi *motri*, *veli*, *sladi*, *tumara*, *šara*, *prima*, *odlazi*, *prati* označuju da netko vrši nekakvu radnju.

Riječi *ruji*, *rastu*, *zriju* znače nekakvo zbivanje, događanje.

Postoje i takve riječi koje označuju nekakvo stanje (naprimjer: *leži*, *stoji*, *visi* i slično).

Prisjetite se

Riječi koje označuju radnju, stanje i zbivanje nazivamo **glagoli**. Glagoli su u rečenici najčešće predikat ili dio imenskoga predikata:

Rujan **ruji**.
Rujan **veli**.
Rujan **motri**.

Usporedite glagole u ovim rečenicama:

Rujan ptice na jug **prati**.
Rujan **je** ptice na jug **pratio**.
Rujan **će** ptice na jug **pratiti**.

Glagolom se izriče *sadašnjost*, *prošlost* i *budućnost*.

Glagolski oblik koji znači da se radnja vrši u sadašnjosti naziva se **prezent**.

Glagolski oblik koji znači da se radnja vršila u prošlosti naziva se **perfekt**.

Glagolski oblik koji znači da će se radnja vršiti u budućnosti naziva se **futur**.

Ponovite pomoću zadataka u radnoj bilježnici kako se tvore ti glagolski oblici!

Jednostavne rečenice po sadržaju

(...) Nisam više izdržao, pa sam i ja krenuo kući. Na moje zvonjenje vrata je otvorio susjed Filip. Oči su mu se kuglale kao špekule.

– Je li prošao moj rođendan? – pitao sam. – Morao bih spavati...

– Zar ti imaš rođendan?! – uskliknuo je.

– Tako kažu – promućao sam.

– Pa, čestitam ti! Narode, ovaj mali kaže da mu je rođendan!

(Ivan Boždar: Rođendan)

Pokušajte na osnovi ovoga kratkog ulomka zaključiti kakvo je raspoloženje ovoga razgovora!

Kao što likovi u književnim djelima komuniciraju, prenose jedni drugima poruke, isto tako i mi, govornici oblikujemo svoje jezične poruke u rečenice. Rečenica je osnovna jedinica koja ima neki sadržaj, koja izražava potpunu obavijest. Rečenicama možemo izraziti različite sadržaje, naprimjer:

Rečenica *Oči su mu se kuglale kao špekule* izriče da nešto jest, tj. da su mu se oči kuglale.

Rečenica *Je li prošao moj rođendan?* izražava pitanje.

Rečenica *Morao bih spavati...* izriče želju.

Ovisno o tome što želimo izraziti svojim rečenicama, dijelimo ih prema značenju na:

- izjavne rečenice** – izjavljuju nešto
- upitne rečenice** – pomoću njih postavljamo pitanja
- usklične rečenice** – iskazuju osjećaje, poticaje, zahtjeve, želje

Svaka od tih rečenica može biti **jesna** ili **niječna**. Jesna rečenica izriče da nešto *jest* ili može biti, dok niječna rečenica izriče da nešto *nije* ili ne može biti. Naprimjer:

Vi ljetujete na moru. (izjavna, jesna rečenica)

Vi ne ljetujete na moru. (izjavna, niječna rečenica)

Kada odlazite na more? (upitna, jesna rečenica)

Kada ne odlazite na more? (upitna, niječna rečenica)

Ostanite kod kuće! (usklična, jesna rečenica)

Nemojte ostati kod kuće! (usklična, niječna rečenica)

Za postavljanje pitanja postoje tri načina:

a) pomoću upitne riječi: **Što** je s tobom?
Kako si danas?
Gdje je učitelj?

b) pomoću glagola na prvome mjestu i upitne riječi *li*:
Imate li dovoljno novaca?
Hoćete li s nama?

c) bez upitne riječi: *Idete s nama? Volite filmove?*

Izbjegavajte upitne rečenice s riječju *da*! Naprimjer:

Da li ćete s nama? **Valja: Hoćete li** s nama?
Riječ **li** piše se odvojeno od glagola. **Valja: je li**, a ne *jeli*.

U niječnim rečenicama niječnica **ne** se piše odvojeno od glagola: ne sjedi, ne piše, itd., osim *nisam, nisi, nije; neću, nemam, nemaš, nema; nemoj* itd.

Recite

Što se stavlja na kraju izjavne rečenice?

Što se stavlja na kraju upitne rečenice?

Što se stavlja na kraju usklične rečenice?

Subjekt i predikat u rečenicama

Vlak je kasnio sto dvadeset minuta... Otac je bio nepodnošljivo uznemiren i nervozan. Prepirao se s nekim željezničarom. Jedan je čovjek galamio kako kod nas ništa nije u redu, i kako u Švicarskoj vlakovi ne kasne ni sekunde, pa je ona zato bogata zemlja. Ja, osobno, nisam u našem zakašnjanju vlakova vidio nikakvu nesreću. Narod se i tu i tamo jednako gužva, jede, pije, svada se, zavlaci u hladovinu i ništa ozbiljno ne radi.

(Ivan Boždar: Putositnice)

Razmislite

O kome ili o čemu se radi u ovim rečenicama?

Vlak je kasnio ...

Što je kasnilo?

Vlak.

Otac je bio uznemiren ...

Tko je bio uznemiren?

Otac.

Jedan je čovjek galamio ...

Tko je galamio?

(Jedan) čovjek.

Švicarska je bogata zemlja.

Što je bogato?

Švicarska.

Ja nisam vidio.

Tko nije vidio?

Ja.

Narod jednako jede i pije.

Tko pije i jede?

Narod.

Ništa kod nas nije u redu.

Što nije u redu?

Ništa.

Prisjetite se

Dio rečenice koji kazuje o kome ili čemu se radi u rečenici zove se **subjekt**. Subjektom imenujemo vršitelja radnje. Najčešće ga izričemo imenicom, odgovara na pitanje **tko?** ako je riječ o živome, ili **što?** ako je riječ o neživome.

Subjekt se najčešće nalazi na početku rečenice, ali može biti u bilo kojem dijelu rečenice. Naprimjer: *Vlak je kasnio. Kasnio je vlak.*

Subjekt možemo izreći i **osobnom (ličnom) zamjenicom**: *Ja nisam vidio.*

Ako je iz rečenice izostavljena osobna zamjenica (u ulozi subjekta), riječ je o **rečenici s neizrečenim ili skrivenim subjektom**. Naprimjer: *Nisam vidio. Tko? Ja.*

Što je radio *vlak*?

Kasnio je.

Što je radio *jedan čovjek*?

Galamio je.

Što radi *narod*?

Jede i pije.

Prisjetite se

Dio rečenice kojim se izriče nešto o subjektu naziva se **predikat**. Predikat se najčešće izriče glagolom. Takav predikat se naziva **glagolski predikat**. Dio predikata može biti i neka druga vrsta riječi, naprimjer:

a) imenica: *Miroslav je učenik.*

b) pridjev: *Otac je uznemiren.*

c) zamjenica: *Škola je naša.*

Predikat koji se sastoji od imenice, pridjeva ili zamjenice i nekog od oblika pomoćnoga glagola *biti* zove se **imenski predikat**.

Subjekt i predikat se mogu dopuniti još i drugim riječima.

Subjekt i riječi koje ga dopunjuju čine **subjektni skup**, a predikat i riječi koje ga dopunjuju čine **predikatni skup**.

Naprimjer: *Brzi vlak iz Splita je kasnio.*

↑
subjektni skup

Švicarska je bogata zemlja.

↑
predikatni skup

Objekt u rečenici

Kad je trebalo uzeti nešto alata, uliti vino, odrezati komad slanine ili pršuta, izvaditi koju slanu srdelu, ili nešto ostaviti što više nikad neće ničemu služiti, onda smo morali sići u konobu. Stalno smo nešto tražili u konobi, a otac nas je odatle tjerao. Osobito ljeti, jer je muha brenculja mogla upljuvati pršute, a žega ukvasiti vino.

– Da vas više nisam zatekao u konobi! – vikao je na nas otac i zaključavao je vrata velikim željeznim ključem.

(Toma Podrug: *Konoba*)

Prisjetite se

Što je trebalo uzeti?	... Nešto.
Što je trebalo uliti?	... Vino.
Što je trebalo izvaditi?	... Srdelu.
Koga je otac tjerao?	... Nas.
Što je mogla upljuvati muha?	... Pršute.
Što je mogla ukvasiti žega?	... Vino.

Dopuna predikata kojom se izriče predmet radnje (predmet na kojoj se radnja vrši) naziva se **objekt**. Objekt je najčešće imenica ili koja druga imenska riječ. Objekt odgovara na pitanje *koga? što?*

Priložne oznake u rečenici

Kad bi se Suhi nakon dugog izbivanja vratio u svoj dom na dnu rijeke, mama bi ga dočekala s prijekovima.

Odgovorite na osnovi gornje rečenice iz djela *Vodenjačić iz Krke* Nade Iveljić.

Kada bi se Suhi vratio?	... Nakon dugog izbivanja.
Kamo bi se vratio?	... U svoj dom na dnu rijeke.
Kako bi ga mama dočekala?	... S prijekovima.

Prisjetite se

Riječi ili skupovi riječi koje dopunjuju glagole (predikate) da bi označili vrijeme, mjesto, način, uzrok ili neku drugu okolnost glagolske radnje nazivaju se **priložne oznake**.

Kada bi se Suhi vratio?

...*Nakon dugog izbivanja.* —————> **priložna oznaka vremena**

Priložne oznake vremena označuju vrijeme u kojem se glagolska radnja vrši te odgovaraju na pitanja: **kada? otkada? dokada?** i slično.

Kamo bi se Suhi vratio?

...*U svoj dom na dnu rijeke.* —————> **priložna oznaka mjesta**

Priložne oznake mjesta označavaju mjesto na kojem se glagolska radnja vrši i odgovaraju na pitanja **gdje? kamo? kuda? odakle? dokle?** i slično.

Kako bi ga mama dočekala?

...*S prijekorima.* —————> **priložna oznaka načina**

Priložne oznake načina izriču način na koji se vrši glagolska radnja i odgovaraju na pitanja **kako? na koji način?**

Priložne oznake mogu izreći i druge okolnosti vršenja glagolske radnje, naprimjer:

- **sredstvo** (*Putovao je tramvajem u školu*),
- **društvo** (*Išao je na utakmicu s prijateljima*),
- **uzrok** (*Nije bio u školi zbog bolesti*),
- **količinu** (*Pročitala je pjesmicu više puta*), i slično.

Priložne oznake koje odgovaraju na pitanje **čime?** i izriču sredstvo vršenja glagolske radnje nazivaju se **priložne oznake sredstva**.

Priložne oznake društva izriču društvo vršenja glagolske radnje i odgovaraju na pitanje **s kim?**

Priložne oznake koje ukazuju na uzrok vršenja glagolske radnje i odgovaraju na pitanje **zašto? zbog čega?** nazivaju se **priložne oznake uzroka**.

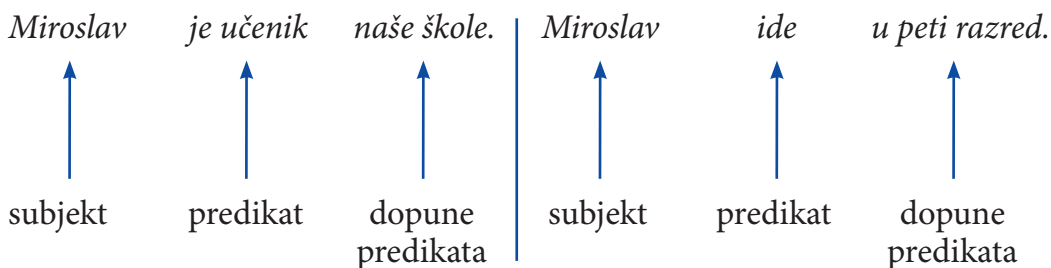
Priložne oznake koje odgovaraju na pitanje **koliko? koliko puta?** i ukazuju na količinu vršenja glagolske radnje zovu se **priložne oznake količine**.

Treća rečenica sadrži dvije obavijesti:

1. obavijest: *Miroslav je učenik naše škole.*

2. obavijest: *Miroslav ide u peti razred.*

Te dvije obavijesti čine dvije potpune rečenice od kojih svaka ima svoje osnovne dijelove:

U tim dvjema rečenicama subjekt je isti, ali predikat je različit. Možemo, dakle, zaključiti da se rečenica *Miroslav je učenik naše škole i ide u peti razred* sastoji od dviju jednostavnih rečenica, stoga ona ima dva predikata.

Zapamtite

Rečenica koja ima samo subjekt i predikat naziva se **jednostavna (prosta), neproširena rečenica.**

Rečenica koja osim subjekta i predikata ima i svoje dopune, naziva se **jednostavna (prosta), proširena rečenica.**

Rečenica koja se sastoji od dviju ili više jednostavnih rečenica, tj. od dva ili više predikata, naziva se **složena rečenica.**

PRAVOGOVOR

Glas, slovo, slog i riječ

Napisao sam zadaću i slobodan sam do večeri. Razmišljam u što bi bilo najkorisnije utrošiti svoje vrijeme? U što? Pa to je jasno kao dan! U igru! A jesu li drugi slobodni? Za igru je potrebno najmanje dvoje. Jedno je tu, zar ne? Izlazim na ulicu. Nikoga. Ipak, netko izlazi iz Bendina dvorišta. Marta. Više bih volio da je izašao njezin brat Martin.

(Ivan Boždar: *Ženidba*)

Sve što čovjek može izgovoriti ili napisati, sastavljeno je od rečenica, a one od riječi. A od čega se sastoje riječi?

Prisjetite se kako ste učili čitati riječi! Slovo po slovo koje ste izgovarali kao glasove.

Slova pišemo, a glasove izgovaramo.

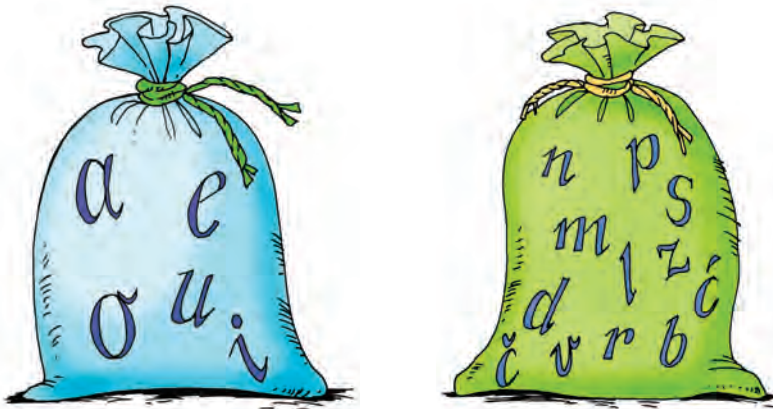

Slovo je pisani znak za glas.

Promotrite glasove od kojih se sastoje riječi u prvoj rečenici!

N-a-p-i-s-a-o s-a-m z-a-d-a-ć-u i s-l-o-b-o-d-a-n s-a-m d-o v-e-č-e-r-i.

Te glasove možemo podijeliti u dvije velike skupine:

Glasovi prve skupine nazivaju se **otvornici** ili **vokali**: *a, e, i, o, u*.

Glasovi druge skupine nazivaju se **zatvornici** ili **konsonanti**: *n, p, s, m, z, d, ć, l, b, v, č*.

Odgovorite! Koliko ima u hrvatskom jeziku zatvornika, a koliko otvornika? Kako se zove niz naših slova navedenih redom?

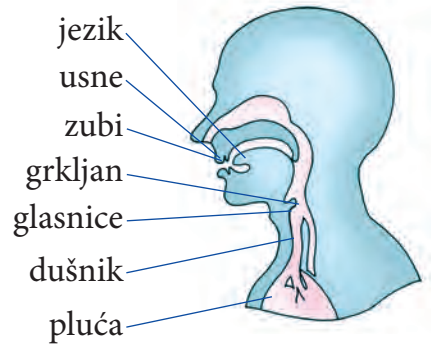
Razmislite

Jeste li ikada postavili pitanje kako nastaju glasovi? Oni nastaju pomoću zračne struje koja struji iz pluća i prolazi kroz govorne organe te izlazi.

Govorni organi su svi oni organi koji služe za proizvodnju glasova.

Najvažniji govorni organi jesu: pluća, dušnik, grkljan, jezik, zubi, usne i glasnice.

Ako zračna struja slobodno prolazi između govornih organa, nastaju otvornici, a ako se zračna struja spotakne o neku prepreku (neki govorni organ) nastaju zatvornici. Ako u tvorbi zatvornika sudjeluju i glasnice (one obično trepere), nastanu glasovi koje nazivamo **zvučnicima**: *b, d, g, dž, đ, z, ž*. Ako pri tvorbi zatvornika glasnice miruju, nastaju **bezvučnici**: *p, t, k, c, ć, ć, f, s, š, h*.

Zvučnici i bezvučnici se pojavljuju u parovima, stoga ih prikazujemo u tablici:

Zvučnici	b	d	g	z	ž	–	–	–	dž	đ
Bezvučnici	p	t	k	s	š	f	h	c	ć	ć

Promotrite

Riječi se mogu podijeliti i na veće dijelove od slova ili glasova:

Raz-miš-ljam u što bi bi-lo naj-ko-ris-ni-je u-tro-ši-ti svo-je vri-je-me?

Najmanji dio riječi koji se samostalno izgovara naziva se **slog**.